

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4104>

HÜSREV PAŞA KÜLLİYESİ ÇİFTE HAMAM KAZI-RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJE ÇALIŞMALARİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ON EXCAVATION-SURVEY, RESTITUTION AND RESTORATION PROJECT WORKS FOR HUSREV PASHA SOCIAL COMPLEX'S DOUBLE-PLANNED HAMMAM

Şahabettin ÖZTÜRK*

Öz

Hüsrev Paşa Külliyesi Eski Van Şehri'nin güney surlarında yer alan Saray Kapısı'nın hemen kuzeyinde bulunur. Külliye, Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Mehmed Paşa tarafından 1567-68 yıllarında yaptırılmıştır. Külliye Mimar Sinan tarafından tasarlanmış ve bölge eyalet mimarları tarafından uygulaması yapılmıştır. Külliye'nin önemli bir bölümü olan Çifte Hamamı, külliye yapısından ayrı olarak Eski Van Şehri'nin kuzeydoğu bölümünde yer alır.

Hamamı tüm beden ve iç duvarlar yığma dolgu yapım tekniğinde inşa edilmiş olup, yapıdaki ısı kaybını aza indirmek amacıyla yaklaşık 3/1 kısmı toprak altına gömülerek inşa edilmiştir. Hamamı meydana getiren beden duvarları sıralı moloz taştan, duvar köşeleri kapı ve pencere söveleri, üst örtüye geçiş sağlayan kemerler ile sıcak ve halvet bölümleri ve zemin döşemesinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Çifte Hamam'a ait rölöve çalışmaları ilk olarak 2005 yılında hazırlanmıştır. Hamamın büyük bir bölümü yıkık olduğundan restitüsyon ve restorasyon projelerini hazırlamak amacıyla, 2005-06 yıllarında Van Müze başkanlığında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Hüsrev Paşa Çifte Hamamı, dikdörtgen formunda doğu-batı istikametinde zemine kurulmuştur. Çifte hamam, merkezi kubbeli dört eyvanlı ve köşelerde dört halvetten oluşan bir plan şeması göstermektedir.

Yapılan kazı çalışmasında tüm mekânların mimari yapı elemanları ile zemin kotuna tespit edilmiştir. Dolayısı ile mekânların zemin kaplaması, kapı genişliği ve yeri, taban kotu, soğukluk bölümlerindeki tromp ayaklarının derinliği ve formu ile tüm mekânların net iç ölçüleri ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkartılan bu veriler rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlamasında kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Eski Van Şehri, Mimar Sinan, Çifte Hamam, Kazı, Sıcaklık Bölümü.

Abstract

Hüsrev Pasha Social Complex is located at the very north of the Palace Gate in the southern walls of Old Van City. Of Van, It was built by Köse Hüsrev Mehmed Pasha the Van Governor between the years of 1567-68. The Social Complex was designed sinan the architect and the project was applied by the region's officially contracted architects. Double-Planned Hammam which is an important section of the Social Complex is located as a separate body at the north-eastern part of the Old City of Van.

The Hammam's entire outer and inner walls were built on masonry timber block construction technique and 3/1 part of the body had been built as buried under the ground for the purpose of diminishing heat loss. Outer walls that formed the Hammam had been built with coursed rubble stones. Clear-cut ashlar had been used on corners of the walls, door and window jambs, arches that provide passage to the upper cover, temperature and seclusion rooms and ground flooring. First survey works for Double-Planned Hammam has been conducted in the year of 2005. Because the bigger part of the Hammam had been ruined, excavation and scouring works were conducted at the helm of Van Museum directory between the years of 2005-06 Hüsrev Paşa Double-Planned Hammam was founded on the rectangular form, through the east-west direction. Double-Planned Hammam reveals a a centric domed, four-vaulted plan scheme made out of four seclusion rooms in the corners.

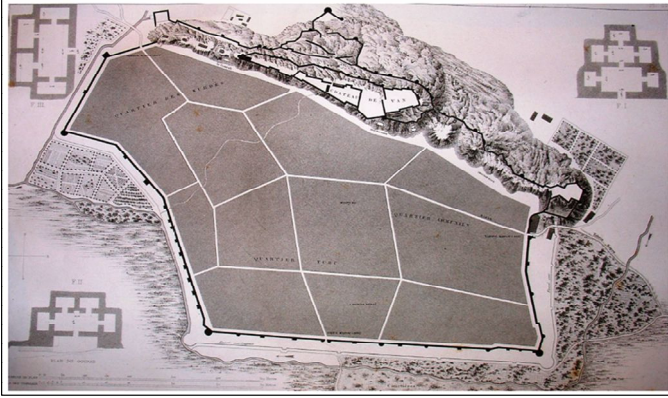
During excavations, all rooms' architectural structure elements and the ground levels are observed. Accordingly, ground flooring, door width and place, ground level, depths and forms of the squinch bases in the cold rooms and net inner sizes of the sections are dug up. These obtained data have been used in preparations for survey, restitution and restoration projects.

Keywords; Old City of Van, Sinan The Architect, Double-Planned Hammam, Excavations, Temperature Section.

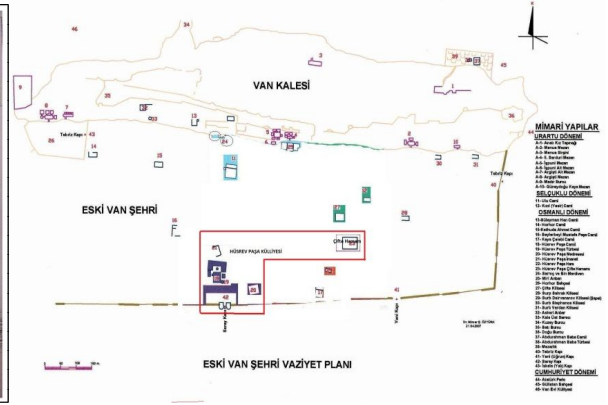
* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Ana Bilim Dalı Başkanlığı. Tuşba/Van, Türkiye, e-posta: sahozturk13@gmail.com

1.GİRİŞ

Hüsrev Paşa Külliyesi'nin yer alan eski Van şehri, tarihi Van Kalesi'nin güneyinde yaklaşık 365.000 m²lik alan üzerine kurulmuştur (Şekil 1,2). Şehrin doğusu, güneyi ve batısı surlarla, kuzeyi ise Van Kalesi ile çevrelenmiştir. Şehrin girişi doğu, güney ve batı surlarda açılan dört ana kapı ile sağlanmaktadır (Öztürk ve Mızrak, 2001, 32-34).

Şekil 1. Van Kalesi ve Eski Van Şehri Vaziyet Planı (Texier, 1852)

Şekil 2. Van Kalesi-Eski Van Şehir Vaziyet Planı (Ş. Öztürk)

Eski Van şehri topografik olarak az eğimli bir yapıya sahiptir. Arazinin eşyükselti eğrileri kuzeyden bir uçurum gibi aşağıya doğru inen kayalıkların dibinden, önce doğu-batı yönüne, sonra güneye, kuzeye ve tekrar güneye doğru kıvrılıp genişleyerek devam etmektedir (Şekil 1,2). Şehirde Türklerle Ermeniler yan yana, iyi komşuluk ilişkisi içinde yüz yıllarca birlikte kardeşçe yaşamışlardır.

Şekil 3. Eski Van Şehri Genel Görünüşü (Lehman-Haupt, 1926)

Şehrin doğu bölgesinde Ermeniler, kuzeybatı köşesinde Kürtler, orta kısımlarında ise Türkler ağırlıklı olarak yaşamışlardır (Günel, 41-48: 1993). Şehrin nüfusunun büyük bir bölümünü Müslümanlar oluşturmakla birlikte yıllara bağlı olarak nüfusun sürekli değiştiği çeşitli kaynaklarda görülmektedir (Öztürk, Ş. 2004, 52-54).

1915-1918 Rus-Ermeni işgali sırasında Eski Van Şehir içinde yer alan tüm mimari yapılar yakılıp yıkılarak yok edilmiştir. Bu tarihten 2010 yılına kadar doğanın ve diğer her türlü olumsuz koşulların etkisi altında büyük bir bölümü yıkılan mimari yapılardan biri de Hüsrev Paşa Külliyesi'nin önemli bir bölümünü oluşturan klasik dönem dini mimari özelliklerinde inşa edilmiş Çifte Hamam yapısıdır (Şekil 3-5).

Şekil 4. Eski Van Şehri ve Kalesi Genel Görünüşü (Anonim)

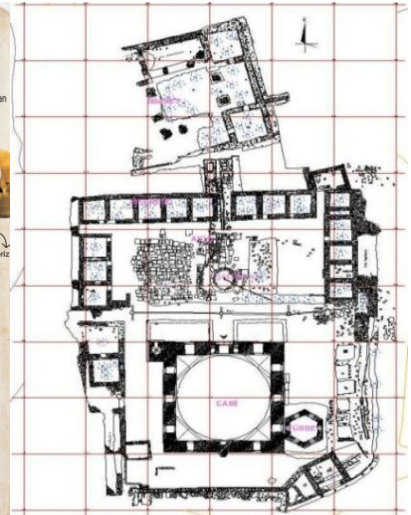
Şekil 5. Eski Van Şehri ve Kalesi Uydu Görünüşü (Anonim)

Selçuklu ve Osmanlı yönetimindeki tüm yerleşim alanlarda olduğu gibi, Van Gölü ve Havzası'ndaki birçok kentte hamam inşa edilmiştir. Kent mimarisi içerisinde su yapıları olan çeşme, kehriz, köprü, sarnıç, değirmen ve hamam gibi yapıların sağlık, temizlik gibi temel ihtiyaçların dışında ortamı serinletmek, bağ ve bahçelerin su ihtiyacının karşılamasında da önemli bir yeri vardır. Bu yapılar içerisinde hamam yapılarının önemi sağlık ve temizlik ihtiyacını karşılamada açısından oldukça önemlidir. Kent içerisinde bu yapıların sayısal olarak fazla olmaları aynı zamanda kentin uygarlık seviyesini belirlemede ise önemli bir göstergedir. Farklı dönemlerde Eski Van Şehri'nde ve Van il merkezi ve merkez dışı yerleşim alanlarındaki sayısı, mimari form ve fonksiyonel özellikleri hakkında yeteri kadar bilgiye sahip değiliz. Çeşitli yazılı kaynak ve belgelerde Van ili ve çevresinde çok sayıda hamam inşa edildiği bilinmektedir. Birçok hamam yapısı vakıf aracılığıyla inşa edildiği dönemdeki toplumun sağlık ve temizlik ihtiyaçlarını karşılaşmanın dışında, dönemin mimari, kültürel, ekonomik, siyasi vb. konumu hakkında da geniş bilgi vermektedir.

Eski Van Şehri'nde inşa edilen Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam dışında, çeşitli kaynaklarda ismi geçen ancak, mimari form ve diğer özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bunlar; Çukur Hamamı, Nakışlı Hamam, İskele Kapı Hamamı, Sultan Hamamı, Rüstem Paşa Hamamı, İskender Paşa Hamamı gibi hamam örneklerini saymak mümkündür (Kılınç, O. 1997, 233).

Günümüz Van kentinde yer alan Zeki Güzel Hamamı, Türkoğlu Hamamı, Soydan Hamamı ve Cumhuriyet Hamamları 1990 yılları başında klasik Osmanlı hamam plan tipinde kubbeli ve soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümleri olarak inşa edilmiştir. Bu hamamlar öğlene kadar erkeklere, öğleden sonra ise kadınlar tarafından kullanılmış, 1990 yılına kadar aktif olarak çalışmışlardır. Tescilli olmayan bu klasik planlı hamamlar daha sonraki yıllarda tamamen yıkılmışlardır. Klasik Osmanlı hamam plan tipinde Mimar Sinan tarafından tasarlanan Çifte Hamamı, Hüsrev Paşa Külliyesi'nin önemli bir parçası ve Eski Van Şehri'nin tek hamamıdır (Şekil 6,7).

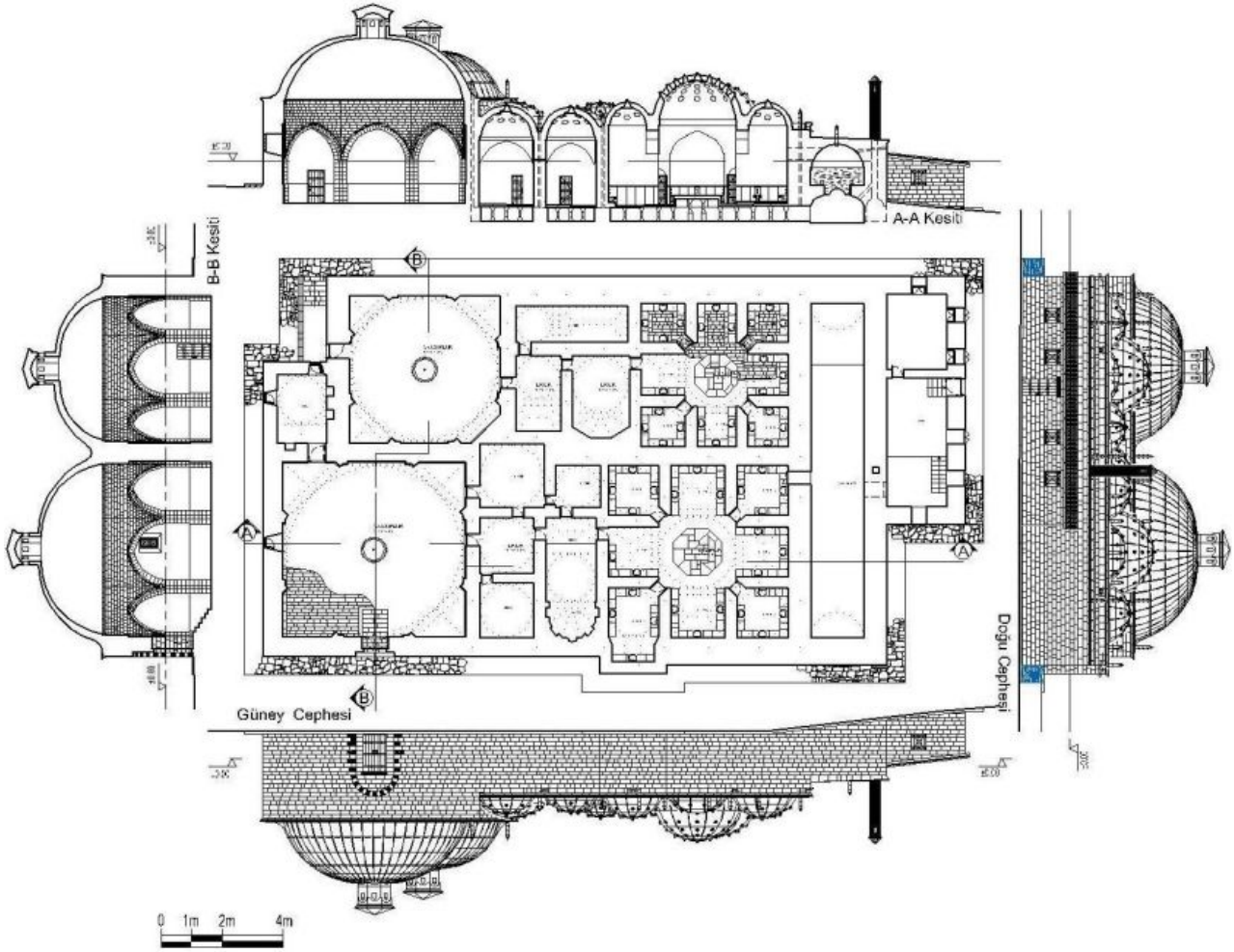
Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2008-10 yılları arasında Çifte Hamam'a ait rölöve, restitüsyon ve restorasyon mimari projeleri Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Mimar-Sanat Tarihçisi Şahabettin Öztürk'e hazırlanmıştır. Hazırlanan Çifte Hamam Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projeleri 25.02.2010 tarih ve 520 sayılı kararı ile Van Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

Şekil 7. H.P.K Rölöve Vaziyet Planı (Ş. Öztürk)

2. KONUMU

Hüsrev Paşa Külliyesi Eski Van Şehri'nin güney surlarında yer alan Saray (*Uğrun*) Kapısı'nın hemen kuzeyinde Ortakapı Mahallesi'nde bulunur. Külliye'nin merkezinde yer alan caminin kuzeyinde avlu, şadırvan, medrese, imaret ve sibyan mektebi yer alır. Caminin batısında Hazire ile Türbeler bölümü, doğusunda Dükkânlar, Hüsrev Paşa Türbesi ve Han yapısı sıralanmıştır. Külliye'nin önemli bir bölümü olan çifte hamam külliye'den ayrı olarak Eski Van Şehri'nin kuzeydoğu bölümünde zemine 7° açı ile zemine yerleştirilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamam Planı, Kesit ve Cepheleri (Ş. Öztürk)

Günümüzde hamamın örtü sisteminin, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümleri tamamıyla yıkılmış olup, diğer bölümleri ise kısmen de olsa ayakta kalma mücadelesi vermektedir (Öztürk, 2002, 113-115).

3. TARİHÇE

Hüseyin Paşa Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Van Beylerbeyi Köse Hüseyin Mehmed Paşa, 1567-68 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimar Sinan tarafından planlandığı hamam bölge mimarları tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Sönmez, 1988: 84).

Külliye'nin merkezinde bulunan cami giriş kapısı üzerinde sülüs harflerle yazılmış iki beyitlik tarih kitabesi yer almaktadır. Farsça yazılı kitabe H. 975 M. 1567-8 tarihi ile Beylerbeyi Hüseyin Paşa ve hattat Yusuf'un adları okunmaktadır (Uluçam ve Kavaklı, 2000: 11-16).

Şekil 9. Hüseyin Paşa Külliyesi Camii Kitabesi Görünüşü (Ş. Öztürk)

"Hazret-i Paşa-ı Hüseyin iktidar Çün bina inçünün kerd huld-i berrin

Güft hatif behar târîheş ruvat Kâd bena beyten li-kavm-is salihin Ketebe Yusuf fi 975"

Tercümesi

"İktidar sahibi Hüsrev Paşa Hazretleri baki ve yüce rabbın rızası için bina etti

Hafiften gelen tarihi için şöyle dediler "Salihler topluluğu için bir ev (mescid) inşa etti" Yusuf yazdı tarih 975 (1567-68)" ifadeleri yer almaktadır (Uluçam, 2002, 5,6), (Şekil 9).

Hamam, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurul Müdürlüğü tarafından 10.12.1993 tarih ve 1405 sayılı karar ile anıt yapı olarak tescil edilmiştir. 960 yılında Ayntab Beyi, ardından beylerbeyi, damad-ı padişahî ve defterdar olan Köse Hüsrev Paşa 970-994 arasında farklı yerleşim birimlerinde valilik görevinde bulunduktan sonra 995'te (1587) Van Valisi iken, İran Savaşı'nda şehit olmuş ve banisi olduğu külliye içindeki türbeye gömülmüştür (Süreyya, 1996, 684). Hüsrev Paşa Külliyesi, *Tuhfet ül-Mi'marin*'de Mimar Sinan eserleri arasında 72. sırada geçmekte ve külliyenin cami, medrese, türbe, imaret, sıbyan mektebi, daru'l-kurra, mualim ve misafirhaneden oluştuğu belirtilmektedir (Kuran, 1986, 257).

Hüsrev Paşa Külliyesi vakfiyesinde, etrafının yüksek bir duvarla çevrildiği belirtilen bu yapıların korunması, bakımı ve giderleri ile hizmet edenlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da iki han, bir çifte hamam, 109 dükkân, birçok oda ve ev yapıldığı belirtilmektedir (Hüsrev Paşa Külliyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 582/1 numaralı defter, s. 2/2).

Yapı her ne kadar Mimar Sinan'ın eseri olarak belirtilse de, Mimar Sinan'a atfedilen diğer yapılar gibi, Hüsrev Paşa Külliyesi'nin de Sinan'ın onayladığı bir mimar tarafından inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Eyice, 1999, 50).

4. BİLİMSEL KAZI VE TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Hüsrev Paşa Külliyesi'nin önemli bir bölümü olan Çifte Hamam'a ait rölöve çalışmaları ilk olarak 2005 yılında hazırlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 23 Eylül 2005 tarih ve 712-1-140689 sayılı kazı izin oluru alınarak çalışmalara başlanılmıştır.

Şekil 10. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Hamamın büyük bir bölümü yıkık olduğundan restitüsyon ve restorasyon projelerini hazırlamak amacıyla 2005-06 yıllarında Van Müze başkanlığında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Hüsrev Paşa Külliyesi, Çifte Hamamı kazı çalışmaları Van Valiliği İl Özel İdaresi'nin maddi katkıları ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 10).

4.1. 2005 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları

Van Müze Müdürlüğü başkanlığında, Dr. Mimar Sanat Tarihçisi Şahabettin Öztürk'ün bilimsel sorumluluğunda Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümünden Öğr. Gör. Dr. Hanifi Biber, Yüksek Lisan öğrencilerinden Sabahattin Erdoğan ve Rifat Kıvanç'ın katılımıyla kazı çalışmaları 13.10-29.11.2005 tarihleri arasında yapılmıştır (Şekil 11-15).

Şekil 11,12. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamam Kuzeybatı Genel Görünüşleri (Ş. Öztürk)

2005 yılı içerisinde Van Valiliği tarafından gerçekleştiren “Tuşba Sanat Kenti Projesi” kapsamında daha önce rölöve projesi hazırlanan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ancak, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlamak ve uygulama çalışmasının gerçekleştirmek üzere kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışması sonucunda restitüsyon ve restorasyon çalışmasına yardımcı olacak veriler ortaya çıkarılmıştır.

Kazı çalışmasında çifte hamamın erkekler soğukluk bölümünde ilk olarak başlatılmıştır. Ortaya çıkan hafriyat dışarıya moloz taş, kesme taş, tuğla ve mimari elemanlar ayrı ayrı olarak soğukluk bölümlerinin ortasında istiflenmiştir. Yapılan kazı çalışmasında erkekler ve kadınlar bölümünün soğukluk, ılık bölümlerinin tamamı sıcaklık bölümlerindeki iki adet halvet ile hamamın doğusunda yer alan havuz bölümünün bir bölümünün kazı çalışması tamamlanmıştır.

Şekil 13,14. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamam İç Mekân Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Yapılan kazı çalışmasında tüm mekânların zemin kotuna ulaşılmıştır. Kazısı yapılan mekânların zemin kaplaması, kapı genişliği ve yeri, taban kotu, soğukluk bölümlerindeki tromp ayaklarının derinliği ve formu ile tüm mekânların net iç ölçüleri ortaya çıkarılmıştır. Bu mimari veriler ışığında hazırlanacak restitüsyon ve restorasyon projelerinde yardımcı olacaktır.

Şekil 15,16. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamam İç Mekân Görünüşleri (Ş. Öztürk)

2005 yılı Eski Van Şehri Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı kazı çalışmaları sonucunda çok sayıda seramik parçası ile oldukça kötü durumda amorf demir parçaları bulunmuştur. Kadınlar soyunmalık bölümünde parçalanmış durumda mermer havuz ile erkekler soyunmalık bölümünde ise yarı parçalanmış durumda olan mermerden yapılmış bir adet kurne etütlük eser ortaya çıkartılmıştır (Şekil 16).

4.2. 2006 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları

Van Müze Müdürlüğü başkanlığında Dr. Sanat Tarihçisi Mimar Şahabettin Öztürk'ün bilimsel sorumluluğunda Arkeolog Süleyman Can'ın katılımıyla Eski Van Şehir, Hüsrev Paşa Külliyesi, Çifte Hamam'da sürdürülen bilimsel kazı çalışmaları 04.08-02.09.2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Şekil 17,18. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam İç Mekan Kazı Çalışmaları Görüntüleri (Ş. Öztürk)

2005 yılı mevsim koşulları nedeni ile kazı çalışmalarına ara verilerek 2006 yılında yeniden başlayarak hamamın sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerin kazıları tamamlanmıştır. 2006 yılında devam edilen kazı çalışmalarında hamamın sıcaklık bölümü, su deposu ve külhan bölümünün tamamı kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan hafriyat hamam alanının dışına moloz taş, kesme taş, tuğla ve mimari elemanlar ayrı ayrı sıcaklık mekânının ortasında istiflenmiştir.

Şekil 19,20. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam İç Mekan Kazı Çalışma Görüntüleri (Ş. Öztürk)

Yapılan kazı çalışmasında tüm mekânların ölçüleri ile zemin kotuna tespit edilmiştir. Kazısı yapılan mekânların zemin kaplaması, kapı genişliği ve yeri, taban kotu, soğukluk bölümlerindeki tromp ayaklarının derinliği ve formu ile tüm mekânların net iç ölçüleri ortaya çıkarılmıştır. 2006 yılı Eski Van şehri Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı kazı çalışmaları sonucunda çok sayıda seramik parçası ile oldukça kötü durumda amorf demir parçaları bulunmuştur.

Şekil 21,22. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam İç Mekân Kazı Çalışma Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Ayrıca, kadınlar soyunmalık bölümünde orijinal yerinde parçalanmış durumda mermer havuz ile erkekler soyunmalık bölümünde ise yarı parçalanmış durumda olan mermerden yapılmış bir adet kurne ortaya çıkartılmıştır (Şekil 17-37).

Şekil 23-26. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Kazısında Çıkan Seramik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Şekil 27-30. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Kazısında Çıkan Cam Bilezik, Pipo ve Seramik Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Şekil 31-34. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Kazısında Çıkan Metal Malzeme Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Şekil 35-37. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Kazında Çıkan Kurne, Havuz ve Künk(Pöhrek) Görünüşleri (Ş. Öztürk)

5. PROJE UYGULAMALARI

Hüsrev Paşa Külliyesi'nin önemli bir yapısı olan Çifte Hamam belgeleme çalışmaları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Bitlis Bölge Müdürlüğü'nün desteği ile optik aletler ile uzman elemanlar 2008 yılında yapılmıştır.

Rölöve çalışması dikkate alınarak külliye'nin yapıldığı dönemin hamam mimarisi araştırılarak Hüsrev Paşa Külliyesi'nin bütünlüğü içerisinde rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri uygulama ölçeğinde kazı bilimsel başkanı denetiminde hazırlanarak, Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurul Müdürlüğü'nce onaylanmıştır.

Şekil 38. Trimble Gx 3D Scanner Görünüşü (Ş. Öztürk)

Çifte Hamam ilk belgeleme rölöve çalışmaları, 2005 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Meslek Yüksekokulu Restorasyon Programı öğretim elemanı Şahabettin Öztürk tarafından yapıldı. Tamamıyla

klasik yöntem ve metotlar yardımı ile hazırlanan rölöve projesi Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Bölge Kurul Müdürlüğü tarafından 05.05.2005 tarih ve 279 sayılı kurul kararı ile onaylanmıştır.

Yapılan bilimsel kazı çalışmalarından sonra belgeleme (rölöve) işlemleri 20.07-29.07.2008 tarihleri arasında Trimble Gx 3d Scanner cihazı kullanılarak yeniden yapılmıştır. Farklı istasyonlarda taranan üç boyutlu nokta bulutları birleştirilerek orto-foto (fotogrametrik) görüntüler elde edilmiştir. Optik aletin kullanılmasının da imkânsız olduğu alanda ise ölçümler genel koordinat sistemine bağlanmak kaydı ile basit aletler (metre) kullanımı ile gerçekleştirilmiştir.

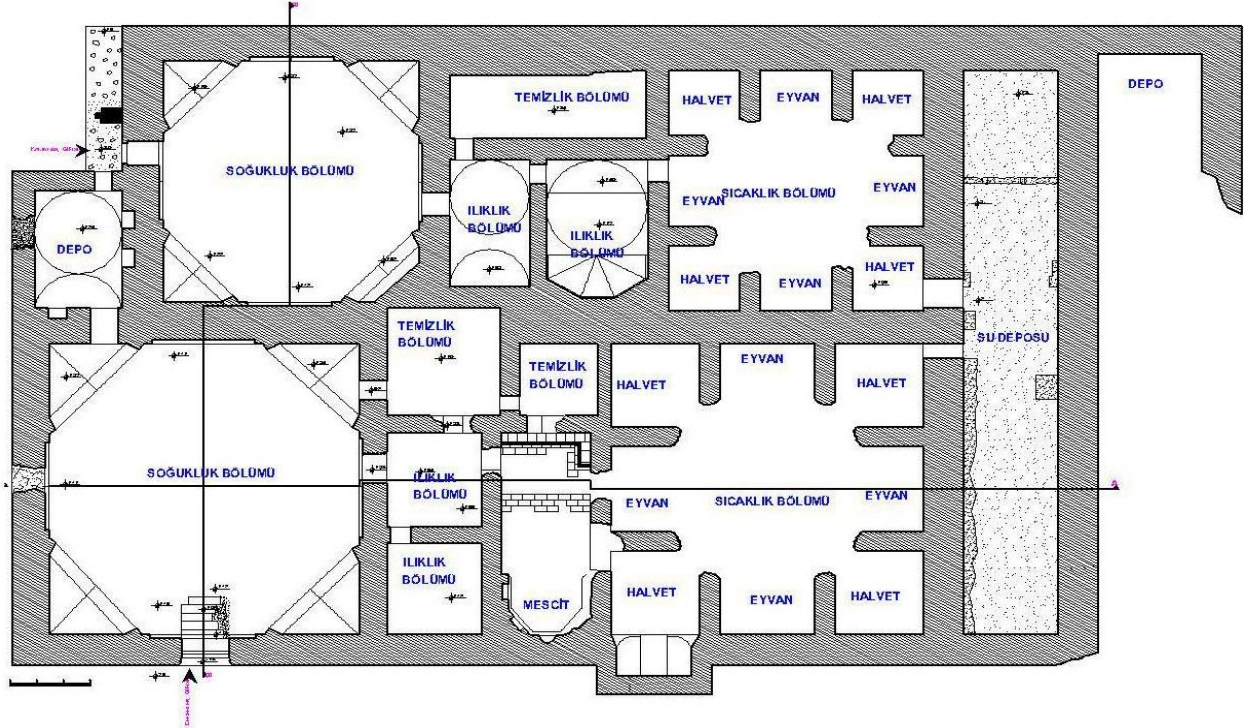
Belgelemede Nikon D300 (12 megapixel) fotoğraf makinesi, 12-24 mm, 18-200 mm ve 10 mm nikon objektifler farklı yönlerden yaklaşık 3250 adet fotoğraf çekilerek kullanılmıştır. Mimari belgeleme/rölöve çalışmasını gerçekleştiren ekip; Şahabettin Öztürk, (Dr. Mimar-Sanat Tarihçisi), Kıyas Tokmeci (Mimar), Erhan Yalım (Mimar) ve Melek Akçadoğan (Mimar). Elde edilen bu veriler doğrultusunda rölöve restitüsyon ve restorasyon projeleri yeniden hazırlanmıştır (Şekil 38).

5.1. Rölöve

5.1.1. Rölöve Analitik Analiz Projesi (Şekil 39-46).

5.1.2. Rölöve Malzeme Analiz Projesi

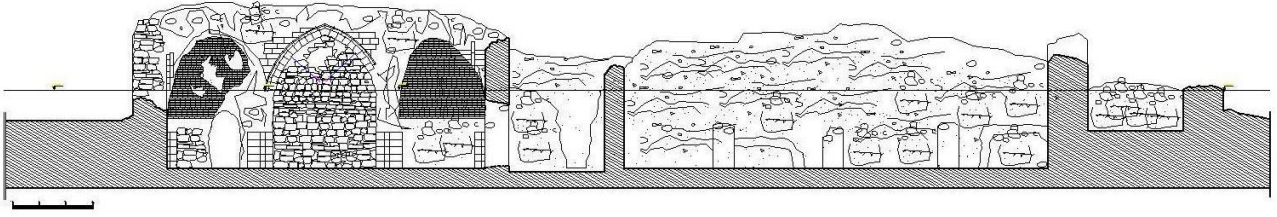
5.1.3. Rölöve Hasar Analiz Projesi (Şekil 40).

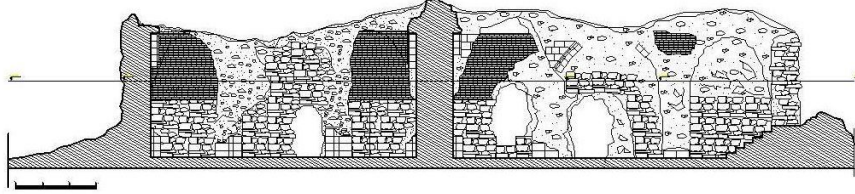
Şekil 39. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Rölöve Planı (Ş. Öztürk)

	Özgün Kısımlar
	Kırılma, Kopma, Dökülme, Dağılıma
	Yüzey Kirlenmesi (Bitki, Yosun oluşumu) / Flora
	Çimento Sıva, harç

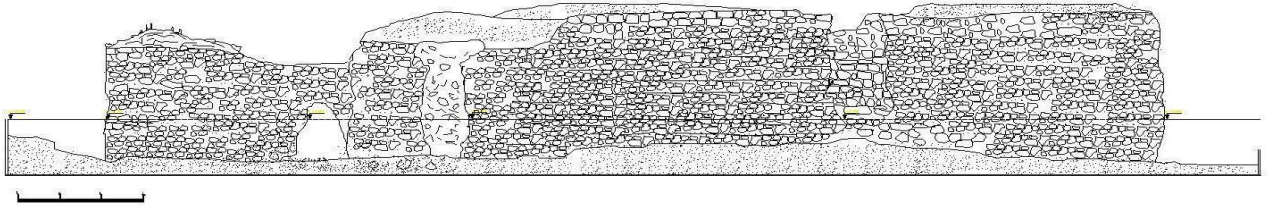
Şekil 40. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Rölöve Hasar Analiz Lejadı (Ş. Öztürk)

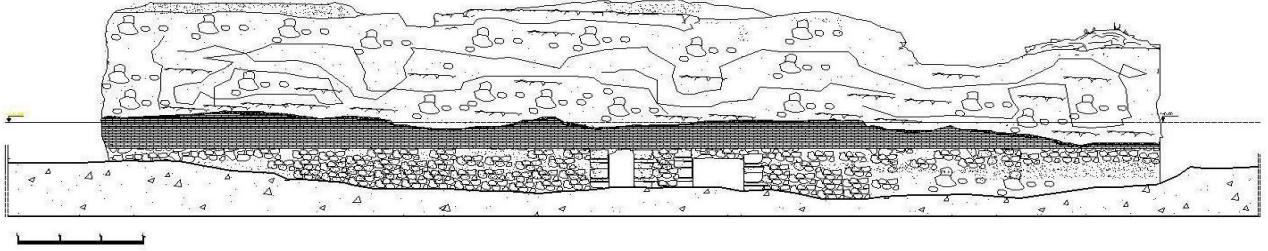
Şekil 41. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam A-A Kesit Rölövesi (Ş. Öztürk)

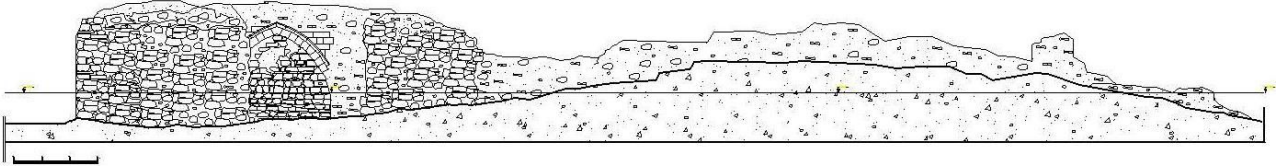
Şekil 42. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam B-B Kesit Rölövesi (Ş. Öztürk)

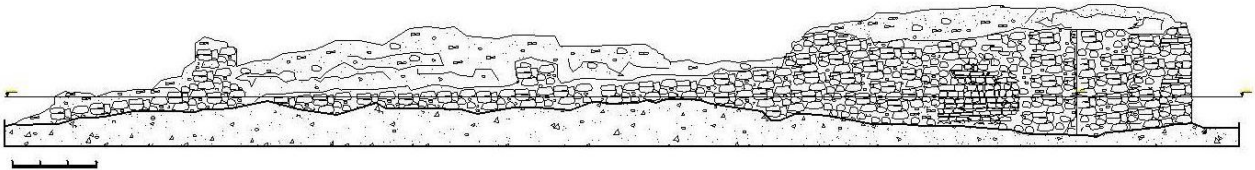
Şekil 43. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Batı Cephe Rölövesi (Ş. Öztürk)

Şekil 44. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Doğu Cephe Rölövesi (Ş. Öztürk)

Şekil 45. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Güney Cephe Rölövesi (Ş. Öztürk)

Şekil 46. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Kuzey Cephe Rölövesi (Ş. Öztürk)

5.2. Restitüsyon

5.2.1. Yapının Mevcut İzleri ve Yapılan Kazı Çalışmaları ile Tamamlanan Yapı Bölümleri (Şekil 47).

5.2.2. Tarihi Dönem Yapıları ile karşılaştırma Yapılarak Tamamlana Yapı Bölümleri (Şekil 47).

5.2.3. Mimari Gereklilikle ve Kurgu İle Tamamlana Yapı Bölümleri (Şekil 47).

5.2.4. Mevcut Yapı Bölümleri (Özgün Yapı Doku) (Şekil 47).

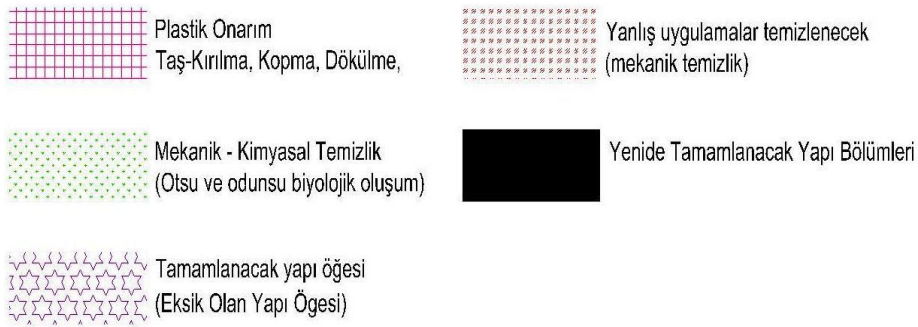

Şekil 47. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Restitüsyon Lejandı (Ş. Öztürk)

5.3. Restorasyon

5.3.1. Restorasyon Projesi

5.3.1. Restorasyon Müdahale Projesi (Şekil 48).

Şekil 48. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Restorasyon Müdahale Lejandı (Ş. Öztürk)

5.4.Rapor ve Fotoğraf Albümü

5.4.1.Koruma Raporu

5.4.2.Fotoğraf Albümü (Öztürk, 2017: 16-64)

Yapılan bilimsel kazılar sonucunda ortaya çıkarılan tüm mimari veriler yardımıyla yeniden hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon uygulama projeleri Van Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Kurul Müdürlüğü tarafından 25.02.2010 tarih ve 520 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

6. YAPININ İNCELENMESİ

6.1. Plan

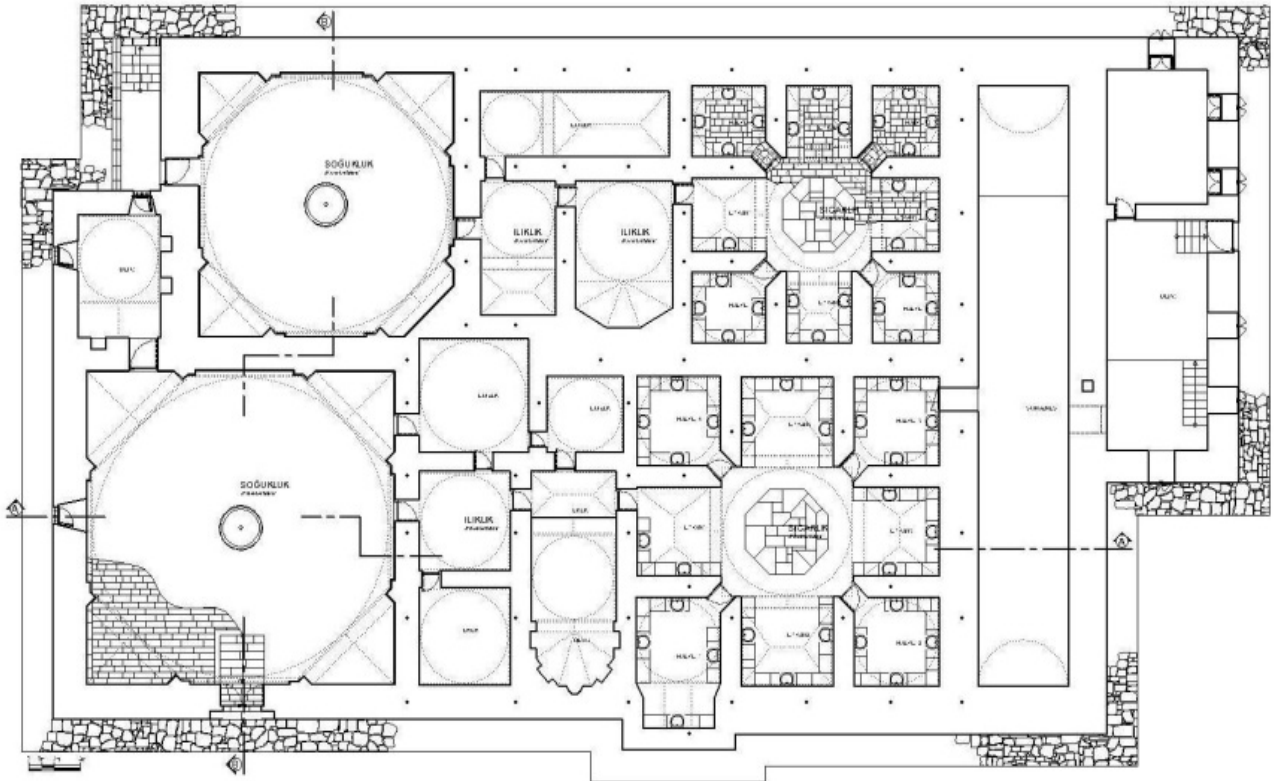
Hüsrev Paşa Çifte Hamamı, yaklaşık 26.15x46.00 m. ölçülerinde dikdörtgen formunda doğu-batı istikametinde zemine kurulmuştur. Çifte hamam, merkezi kubbeli dört eyvanlı ve köşelerde dört halvetten oluşan bir plan şeması göstermektedir. Hamamın güneyinde yer alan erkekler bölümü, kuzeyinde yer alan kadınlar bölümünden daha büyük olarak planlanmıştır (Öztürk, Ş. 2002, 113-115). Hamamın erkekler soyunmalık bölümüne güneyden 1.75 m. genişliğinde açılmış çift kanatlı bir kapı ile yedi adet basamak ile soğukluk mekânına inilir (Şekil 49,50).

Şekil 49/50. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Erkerler Bölümü Soğukluk Mekanı Merdiven Kazı Görünüşleri (Ş. Öztürk)

Soğukluk, 11.75x11.97 m. ölçülerinde yaklaşık kare mekândan oluşmaktadır. Bu mekânın üzeri köşelerde tuğla örgülü dört sivri kemer trompu ve duvarlardaki düzgün kesme taştan yapılmış dört sivri kemere oturan 12.64 m. çapındaki tuğladan örülmüş kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında yer alan aydınlık fenerinin altında dekoratif mermerden inşa edilmiş ve ortamı serinletmek amacıyla bir fıskiye havuz bulunur.

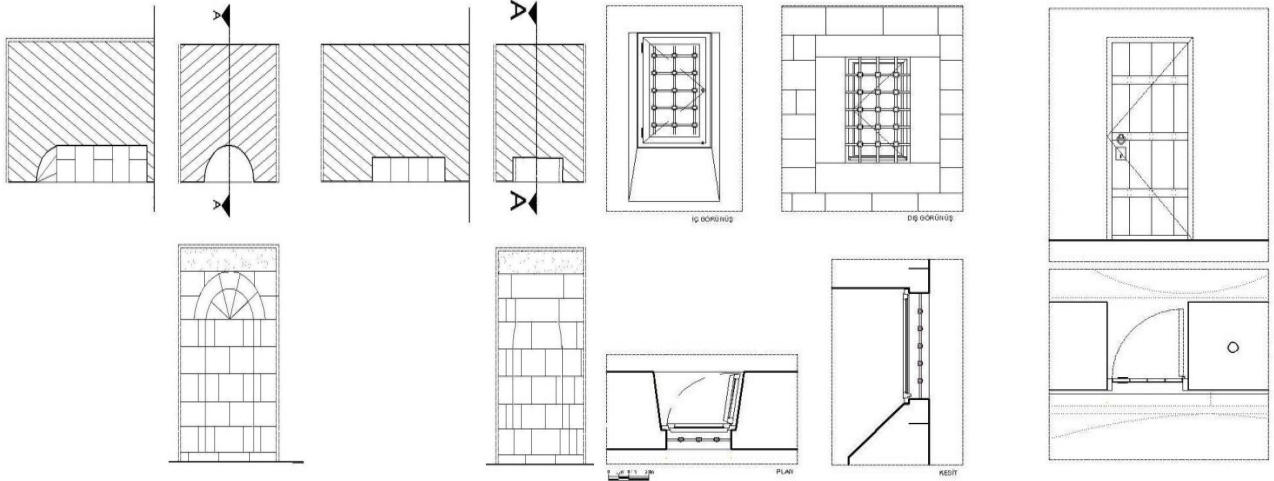
Soyunmalık bölümünde batı duvarında bir pencere vardır. Kuzeybatı köşesinde yer alan 1.10 m. genişliğinde kapı ile 3.20x4.62 m. ebadındaki dikdörtgen planlı üzeri tuğladan, kubbe ve sivri beşik tonoz ile örtülü mekâna geçilir. Bu bölümünün güney duvarlarından bir doğu duvarında iki adet 0.65 m. genişliğinde nişler vardır. Bu mekânın kuzey ve batı beden duvarlarında birer mazgal pencere yer alır (Şekil 51).

Şekil 51. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Planı (Ş. Öztürk)

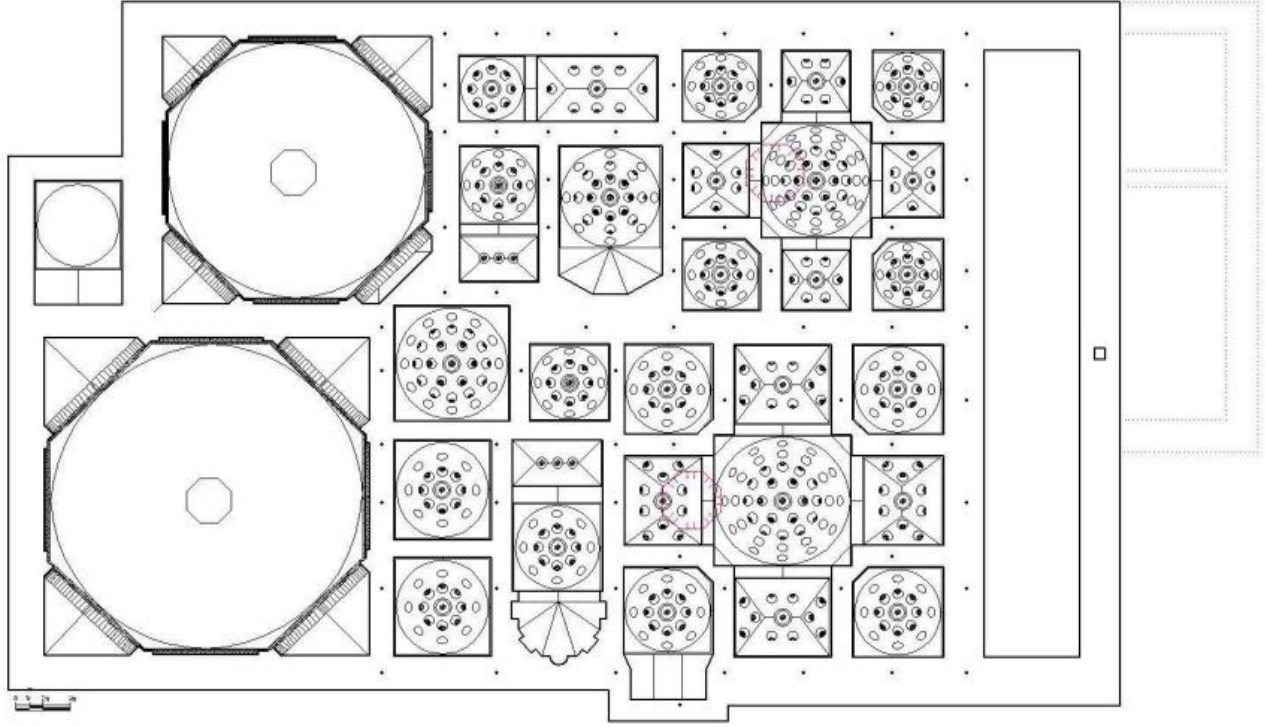
Soyunmalık bölümünün kuzeydoğu bölümünde yer alan 0.80 m. genişliğindeki bir kapı yardımıyla temizlik bölümüne girilir. Temizlik bölümü 4.25x4.28 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı bir formda

şekillenmiş üzeri kubbe ile örtülüdür. Temizlik mekânının güneydoğu köşesindeki 0.60 m. genişliğindeki bir kapı ile hela bölümüne ve güney duvarının ortasında yer alan 0.73 m. genişliğindeki bir kapı ile de ılık bölümüne geçilir. Güney yönünde bulunan, üzeri basık kemer ile örülmüş bir kapı ile geçilir. Soyunmalık bölümünün doğu duvarının ortasında yer alan 0.80 m. genişliğindeki bir kapı ile ılık bölümüne geçilir. ılık bölümü 3.55x3.72 m. ölçülerinde üzeri kubbe ile örtülüdür. ılık bölümünün güneyinde 0.73 m. genişliğindeki bir kapı ile kare planlı üzeri kubbe örtülü diğer bir ılık bölümüne geçilir.

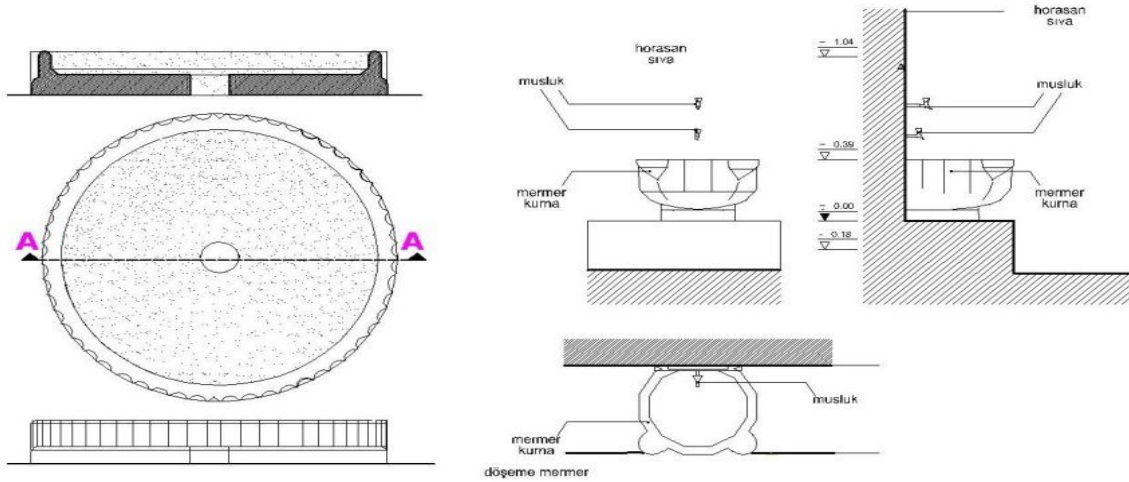
Şekil 52,53. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Kadınlar Bölümü Mihrap ve Niş Plan, Kesit Detayları (Ş. Öztürk)

ılık bölümünün kuzeyindeki kapı ile temizlik bölümüne, doğudaki diğer bir kapı ile de diğer bir ılık bölümüne geçilir. ılık bölümünün, 3.01x8.05 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı alanın güney bölümü beş kenarlı olarak düzenlenmiştir. Bu mekânın örtü sistemi kuzeyden güneye doğu, tonoz, kubbe ve yarım kubbe formunda şekillenmiştir. Mekânın güneyindeki beş kenarlı bölümün güneyinde bir mihrap nişi ile mihrabın her iki yanında ise simetrik olarak yapılanmış ikişer adet niş yer almaktadır. Bu bölüm mescit olarak kullanılmaktadır. ılık bölümünün kuzeyinde hela ve temizlik mekânlarına geçiş sağlayan kapılar bulunmaktadır. ılık bölümünün giriş kapısının ayın aksı üzerinde doğuda 0.80 m. genişliğindeki bir kapı ile sıcaklık bölümünün eyvan bölümüne girilir. Sıcaklık bölümü, 11.61x11.73 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı olarak planlanmıştır. Sıcaklık bölümünün ortasında yer alan sekizgen formundaki göbek taşı 3.20x3.20 m. ölçülerindedir (Şekil 51-53).

Şekil 54. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Tavan Planı (Ş. Öztürk)

Sıcaklık bölümünün doğu, batı, kuzey ve güneyinde simetrik olarak planlanmış dört adet eyvan, köşelerde ise dört adet halvet yer almaktadır. Simetrik olarak planlanan halvet ve eyvanların içerisinde oturma sekileri ve sekiler üzerinde kurneler yer almaktadır. Sıcaklık bölümünün güneybatı köşesindeki halvet diğer halvetler göre 1.73 m. güney doğru çıkıntı yaparak daha büyük tutulmuştur. Bu çıkıntı bölümü güneyde hamamın formunun değişmesine neden olmuştur. Sıcaklık bölümünün göbek taşının üzeri 5.25 m. çapındaki bir kubbe ile eyvanlar beşik tonoz köşe halvetli kare planlı ve kubbe ile örtülüdür. Kadınlar bölümü, hamamın kuzey tarafında yer almaktadır. Kadınlar soyunmalık bölümüne, batıdan açılan bir kapı ile girilmektedir (Şekil 51-56).

Şekil 55,56. Çifte Hamam Havuz, Kürne, Künk (Pöhrék), Tuğla ve Zemin Kanal Detayları (Ş. Öztürk)

Soyunmalık bölümü 9.60x9.60 m. ölçülerindedir. Mekân örtü sistemi köşelerde üç adet tuğla örgülü kemer trompları ile güneydoğu köşesindeki 2.45 m. genişliğinde bir pah ve duvardaki dört adet taklidi kemere oturan 9.40 m. çapındaki, tuğladan örülmüş kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık bölümünün doğu duvarındaki bir kapı ile aralık kısmına girilir. Bu bölüm 2.45x4.45 m. ebadında üzeri tuğladan kubbe ve sivri

tonozla örtülüdür. Aralık bölümünün doğusundaki bir kapı ile ılıklik bölümüne, kuzeydeki bir kapı ile de hela ve temizlik bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Hem temizlik kısmındaki ve hem de ılıklik kısmındaki kapılar ile sıcaklık bölümüne girilmektedir (Şekil 51).

Çifte hamamın kadınlar bölümü erkekler bölümüne kıyasla daha küçüktür. Bu bölüme hamamın kuzeybatı köşesinde 1.50 m. genişliğindeki yedi adet merdiven basamağı ile inilerek yapının batı beden duvarına açılmış 0.90 m. genişliğindeki bir kapı yardımıyla soğukluk kısmına girilir. Soğukluk mekânı 9.88x9.93 m. ölçülerinde yaklaşık kare mekândan oluşmaktadır. Bu mekânın üzeri köşelerde tuğla örgülü dört kemer trompu ve duvarlardaki düzgün kesme taştan yapılmış dört taklit kemere oturan 9.02 m. çapındaki tuğladan örülmüş kubbe ile örtülüdür. Bu mekânın güneydoğu köşesindeki tromp hamamın planlanmasından dolayı daha dar tutulmuştur. Kubbenin ortasında yer alan aydınlık fenerinin altında dekoratif mermerden inşa edilmiş ve ortamı serinletmek amacıyla bir fıskiyeli havuz bulunur (Şekil 51).

Soyunmalık bölümünün doğu duvarında yer alan 0.80 m. genişliğindeki bir kapı yardımıyla temizlik bölümüne girilir. Temizlik bölümü 2.91x5.05 m. ölçülerinde kuzey-güney istikametinde dikdörtgen formda şekillenmiş üzeri kubbe ve beşik tonoz ile örtülüdür. Temizlik mekânının kuzeybatı köşesindeki 0.80 m. genişliğindeki bir kapı ile 2.45x7.32 m. ölçülerindeki dikdörtgen formlu temizlik ve hela bölümüne girilir. Bu mekânın üzeri kubbe ve beşik tonoz ile örtülüdür. ılıklik bölümünün kuzeydoğu köşesindeki 0.80 m. genişliğindeki bir kapı yardımıyla daha büyük ikinci bir ılıklik bölümüne geçilir (Şekil 51).

Şekil 57-59. Çifte Hamam Kadınlar Bölümü Mescit, Niş ve Mihrap Kazı Çalışma görüşleri (Ş. Öztürk)

Bu bölüm 3.78x5.53 m. ölçülerinde dikdörtgen formunda planlanmıştır. Bu bölümün kadınlar mescidi olarak tasarlanmış güney duvarı köşelerden pahlanarak şekillenmiştir. ılıklik bölümünün giriş kapısının ayın aksı üzerinde doğu duvarında 0.80 m. genişliğindeki bir kapı ile sıcaklık bölümünün eyvan kısmına girilir. Kadınlar sıcaklık bölümü, 9.58x9.66 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı olarak planlanmıştır. Sıcaklık bölümünün ortasında yer alan sekizgen formundaki göbek taşı 2.53x2.53 m. ölçülerindedir.

Sıcaklık bölümünün doğu, batı, kuzey ve güneyinde simetrik olarak planlanmış dört adet eyvan, köşelerde ise dört adet halvet yer almaktadır. Simetrik olarak planlanan halvet ve eyvanların içerisinde oturma sekileri ve sekiler üzerinde kurneler yer almaktadır. Sıcaklık bölümünün göbek taşının üzeri 4.08 m. çapındaki bir kubbe ile eyvanlar beşik tonoz köşe halvet kare planlı ve kubbe ile örtülüdür.

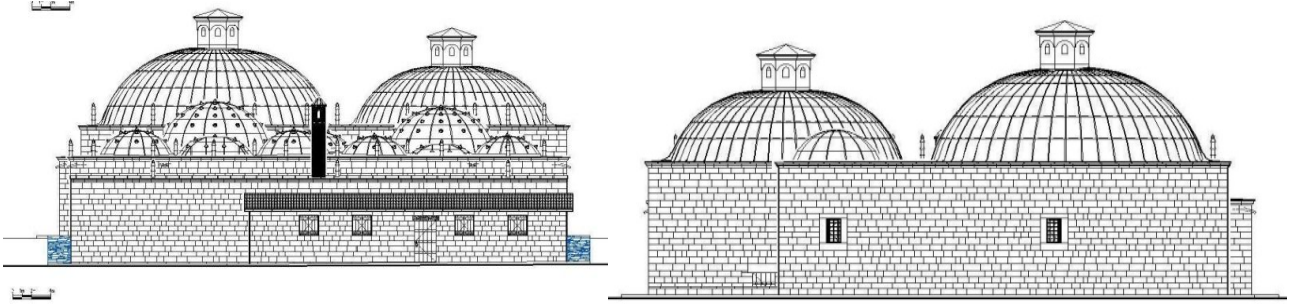
Şekil 60,61. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Kuzeybatı Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Kadınlar ve erkekler sıcaklık bölümünün doğusunu boydan boya kapatan külhan ve su haznesi iki kademededen meydana gelmiş dikdörtgen formunda olup 3.50x22.54 m. ölçülerindedir. Hamamın kuzeydoğu

köşesinde yer alan külhan ve su deposu bölümünün üzeri tuğla örgülü beşik sivri tonoz ile kapatılmıştır. Hamamın beden dış duvarları 1.00 m. genişlikte kayrak sal taşı ile tretuvar yapılarak su, nem ve rutubete karşı koruma altına alınmıştır (Şekil 51-61).

6.2. Cepheler

Çifte Hamamı'nın doğu cephesi, 26.25 m. genişliğinde, 7.43 m. yüksekliğindedir. Doğu cephesinde depo, külhan, sıcaklık-ılık ve soğukluk bölümleri arasında yaklaşık olarak 4.56 m.'lik kot farkı dört kademe ile şekillenmiştir. Depo yapısının ortasında yer alan giriş kapısının her iki yanına aynı yatay aks üzerinde yer alan kare formlu pencere yer alır. Cephe üzerindeki, kiremit kaplama, baca, kubbe ile üzerindeki fil gözü fanus ve aydınlık fenerleri tüfeklikler ile cephe oldukça hareketlenmiştir (Şekil 62).

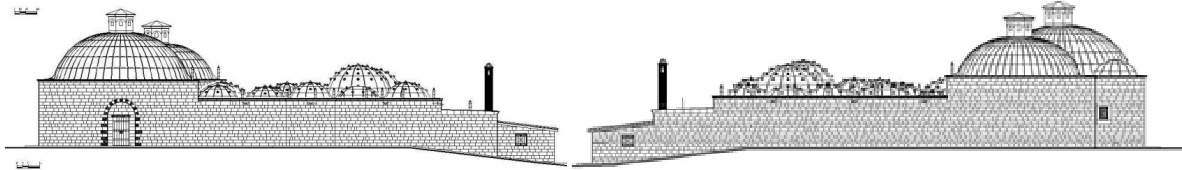
Şekil 62,63. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Doğu ve Batı Cepheleri (Ş. Öztürk)

Batı cephesi, 26.65 m. genişliğinde, 5.82 m., yüksekliği olup, 0.10 m. pahlı bir saçak yardımıyla kubbeye geçiş sağlanır. Üç kademeli olarak şekillenen cephenin ortasında aynı yatay aks üzerinde yer alan iki adet dikdörtgen formlu pencereler yer alır. Cephe üzerindeki iki büyük kubbe üzerinde yer alan aydınlık fenerleri, bir küçük kubbe, tüfeklikler ve kadınlar bölümü girişi ile cephe hareketlilik oluşturmuştur (Şekil 63-65).

Şekil 64,65. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Güneybatı Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

Kuzey cephesi, 45.96 m. genişliğinde, 7.37 m., yüksekliği olup, 0.10 m. pahlı bir saçak yardımıyla örtü sistemine geçiş sağlanır. Cephenin batı ve doğu köşeleri arasında zemin kotunda kaynaklı 1.37 m.'lik fark vardır. Bu kot farkı cephede yaklaşık olarak sıcaklık bölümünde başlayarak eğimli olarak doğuya doğru devam etmektedir. Cephenin batı kısmında bir dikdörtgen, doğusunda ise kare formlu birer pencere yer alır. Kuzey cephesi saçak bölümü batıdan doğuya doğru üç kademeli olarak şekillenmiştir. Cephenin ortasında üç adet çörten bulunur. Cephenin hareketlenmesinde baca, tüfeklikler, kubbeler ve aydınlık fenerleri önemli rol oynamaktadır (Şekil 67-69).

Şekil 66,67. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Güney ve Kuzey Cepheleri (Ş. Öztürk)

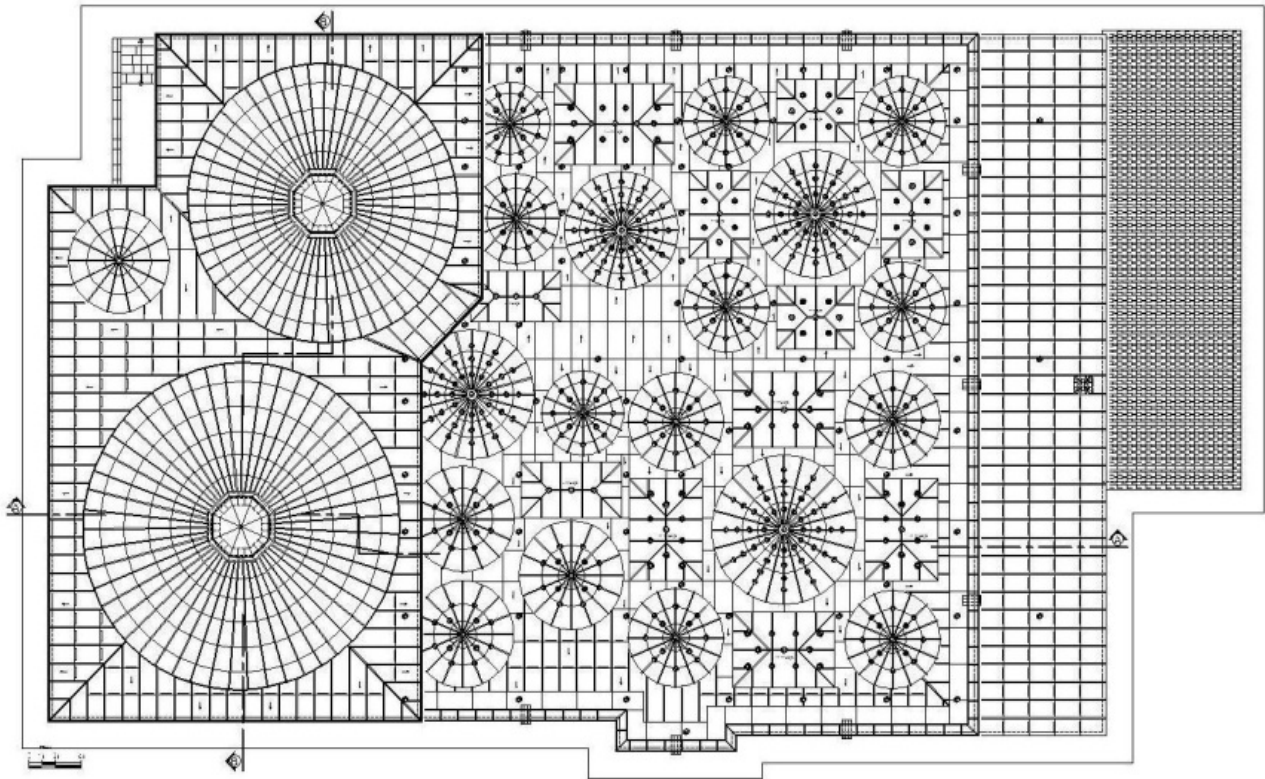
Güney cephesi, genel olarak kuzey cephesi ölçü ve mimari özellikleri taşımaktadır. Ancak, erkekler soğukluk bölümüne giriş sağlayan yuvarlak kemerli çift kanatlı kapı yer almaktadır (Şekil 66).

Şekil 68,69. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Kuzeybatı Genel Görünüşü (Ş. Öztürk)

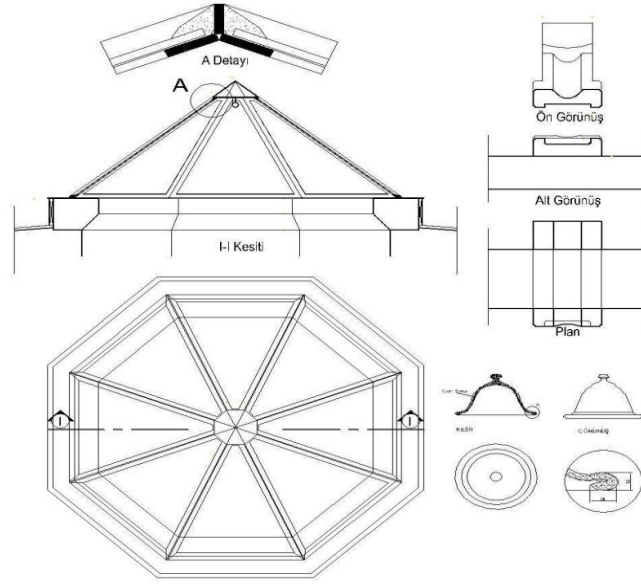
6.3. Örtü Sistemi

Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamamı örtü sistemi 46.40x26.46 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı iki büyük, 15 küçük, toplam 19 kubbe ve 11 adet dikdörtgen planlı eğimli çatıdan oluşmaktadır. Kadınlar ve erkekler bölümü soğukluk bölümleri üzerini örten kubbelerin ortasında sekizgen planlı aydınlık feneri yerleştirilmiştir. Tüm bu kubbe ve çatı üzerinde geometrik olarak düzenli olarak sıralanmış toplam 356 adet aynı büyüklükte ve aynı formda fil gözü fanus vardır. Beden ve ara bölme duvarların ortasında düşey istikamette kilden özel olarak imal edilmiş yuvarlak kesitli 0.15 m. çapındaki 63 adet tüfeklik yerleştirilmiştir. Tüfeklikler örtü sisteminde yaklaşık olarak 1.00 m. yükseltilmiştir (Şekil 70-72).

Şekil 70. Hüseyin Paşa Külliyesi Çifte Hamamı Örtü Planı (Ş. Öztürk)

Çifte hamamın batıdaki soğukluk bölümü ile doğudaki ılık ve sıcaklık bölümleri arasında yaklaşık 1.25 m.lik kot farkı vardır. Ilık ve sıcaklık bölümleri üzerindeki kar ve yağmur sularını tahliye etmek amacıyla kuzey, doğu ve güney yönlerine üçer adet yekpare taştan imal edilmiş çötenler yerleştirilmiştir. Doğudaki daha düşük kotta yer alan külhan bölümü üzeri ise doğuya boydan boya eğimli tek taraflı çatı olarak düzenlenmiştir. Hamamın kuzeydoğu köşesinde yer alan depo bölümü külhan bölümünden daha düşük ve yine doğuya doğru eğimli olarak planlanmıştır.

Şekil 71,72. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Fenerlik, Çörten ve Cam Fanus Detayları (Ş. Öztürk)

Çifte hamam örtü sistem kaplaması odunluk bölümü hariç, odun külü, kaya tuzu, saman katkılı çamur üzeri 1,5 mm. kalınlığında kurşun kaplama ile kapatılmıştır. Odunluk bölümü üzeri ise alaturka kiremit ile kapatılmıştır.

Külhan bölümünün doğusunda yer alan hamam bacası tamamıyla harman tuğlasından imal edilmiş 0.80x0.80 m. ölçülerinde kare planlı olarak planlanmış ve 4.50 m. yüksekliğindedir (Şekil 75).

6.4. Süsleme

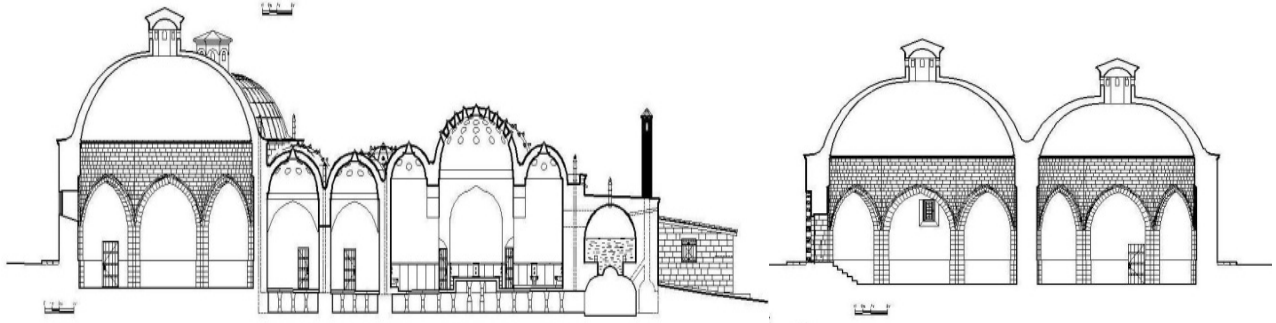
Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı'nın iç ve dış yapı elemanlarında ile cephelerde dikkate değer hiçbir süsleme unsuru yer almamaktadır. Yapı oldukça yalın bir tarzda inşa edilmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında tespit edilen seramik parçalarının hamama ait olup olmadığı tam olarak tespit edilememiştir.

6.5. Malzeme ve Yapım Tekniği

Hüsrev Paşa Külliyesi'nin önemli bir bölümünü oluşturan hamam inşasında yapım malzeme olarak; yonu taş, moloz taş, mermer, tuğla, ahşap, kurşun, kiremit ve metal malzeme kullanılmıştır (Şekil 73-76).

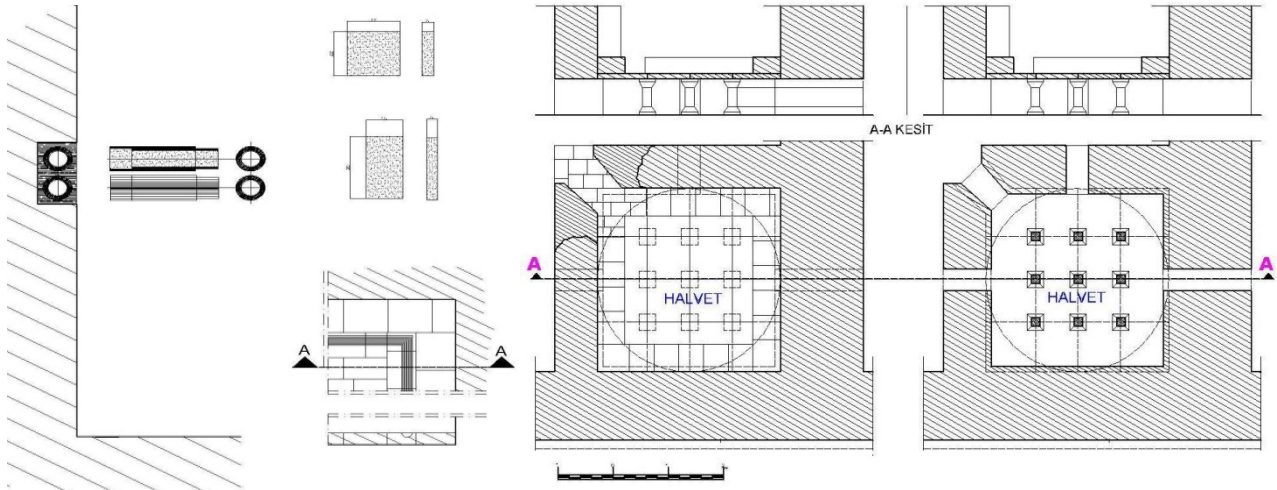
Yonu taşı; hamamı meydana getiren beden duvarlarında, kapı ve pencere söveleri, üst örtüye geçiş sağlayan kemerler, merdivenlerde, kadınlar giriş bölümü, saçak geçişlerinde ve zemin kaplamalarında kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş; yapının beden, iç bölme duvarlarında sıralı olarak, duvar iç dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır (Şekil 73,74). Mermer; küre, havuz, göbek taşı, ılıkılık ve sıcaklık bölümü zemin ve kaplaması ve oturma bölümlerinde kullanılmıştır. Tuğla; kubbe, tromp, tonoz ve baca yapımında kullanılmıştır. Ahşap; yapının kapı ve pencere doğramalarında kullanılmıştır. Hamam inşaatında 05x15x30 ve 05x22x22 ölçülerinde iki çeşit tuğla kullanılmıştır. Kurşun; hamam, üst örtü sisteminde saman, kaya tuzu, odun külü katkılı çamur sıva üzeri 1.5 mm. kalınlıkta kullanılmıştır (Şekil 73-76).

Metal malzeme; yapının kapı ve pencere aksesuarlarında, kurşun ise örtü kaplaması olarak kullanılmıştır. Pöhrenk künkleri hamam içerisindeki soğuk ve sıcak suların tahliyesinde iki sıra halinde altlı ve üstlü, erkek ve dişi geçmeli olarak kullanılmıştır. Duvarlar içerisinde düşey elemanı olarak kullanılan künkler duman ve hava tufenliklerde erkek ve dişi geçmeli olarak inşa edilmiştir (Şekil 73-76).

Şekil 73,74. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamamı A-A ve B-B Kesiti (Ş. Öztürk)

Sıcaklık birimleri, kubbe, tromp, halvet ve eyvan bölümlerinin duvar satırları bölge mimarisinde sıkça kullanılan “cas” harcı ile sıvanmıştır. Soyunma, ılıklik, temizlik bölümlerinin duvar satırları ile hamamın beden duvarlarının dış yüzeyleri tamamen sıvasızdır. Hamamı meydan getiren tüm beden ve iç duvarlar yığma yapım tekniğinde inşa edilmiş olup, yapıdaki ısı kaybını en aza indirmek amacıyla hamamın yaklaşık 3/1 kısmı toprak altına gömülerek inşa edilmiştir (Şekil 73-76).

Şekil 75,76. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Tuğla, Künk, Zemin Su Kanalı ve Halvet Plan-Kesit Detayları (Ş. Öztürk)

Sıcaklık bölümünün döşeme alt kısmı düzenli galeri şeklinde planlanmıştır. Külhan bölümünde ısıtılan su, buhar halinde galeride dolaşarak hamamın alttan ısıtılması sağlanır. Kare planlı halvet bölümü dokuz adet üst ve alt kısmı 0.30x0.30 m. orta kısmı ise 0.15x0.15 m. ölçülerinde 0.65 m. yüksekliğindeki yekpare taş bloklar üzerine yerleştirilen 16 adet 07x88x0.88 m ölçülerindeki mermer ya da traverten kaplama plaklar ile düzenlenmiştir. Plakalar kenarlarda duvar yüzeylerindeki 0.10 m. çıkma üzerine oturmaktadır.

Hamam beden ve iç bölme duvar kalınlıkları değişmekle birlikte genel olarak dış beden duvarları 1.30 m. iç bölme duvar kalınlıkları ise 1.00 m. kalınlığındadır. Yapıda kullanılan taş cinsi ise yöresel kalkerdir (Şekil 73-76).

7. SONUÇ

Osmanlı coğrafyasının en doğusunda yer alan Hüsrev Paşa Külliyesi, Eski Van Şehri’ndeki önemli mimari yapılarından biridir. Eski Van Şehri ve Van Kalesi konum ve stratejik yapısından dolayı, eski çağlardan günümüze kadar birçok uygarlık tarafından kullanılmıştır. Her uygarlık dini, askeri ve sivil mimarlık eserleri ile kadim olan şehri donatmıştır. Son yıllarda Eski Van Şehri’nde ve Van Kalesi’nin değişik bölgelerinde yılın sadece bir ayında yapılan “bilimsel” kazı çalışmaları çeşitli üniversiteler tarafından yapılmaktadır. Yılın geri kalan on bir ayı Eski Van Şehri ve Van Kalesi doğanın ve definecilerin olumsuz etkisi altında kalarak her gün biraz daha tahrip olarak zemine yaklaşmaktadır. Bu olumsuz etkilerden yapıları korumak amacıyla son yıllarda özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımı

yapılan ve günümüzde yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilerek kullanılan dini yapılar mevcuttur.

Bunlardan bazıları; Hüsrev Paşa Külliyesi, Kaya Çelebi Camii, Süleyman Han Camii, Horhor Camii'dir. Bu onarım çalışmaları ile yaklaşık bir asır boyu adeta ölü bir kent olan Eski Van Şehri'ne hareket ve canlılık kazandırmaktadır. Hüsrev Paşa Külliyesi'nin merkezinde yer alan cami ve türbe restorasyonu, medrese, şadırvan, imaret bölümlerini rekonstrüksiyonu 2006-9 yılları arasında yapılmıştır. Çifte hamam ve han kazı çalışmaları sonucunda ilk defa planları ortaya çıkartılarak yeniden projeleri hazırlanmıştır. Yapılan kazılar sonucunda elde edilen tüm veriler, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesine aktarılmıştır. Hüsrev Paşa Külliyesi'nin onarılacak günümüzde kullanılan bölümleri, ölü olan Eski Van Şehri'ne yeniden hareketlilik ve canlılık kazandırmıştır. Böylece son yıllarda yerel halk ve yabancı turistlerin adeta uğrak noktası haine gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminin eseri olan Hüsrev Paşa Külliyesi, Mimar Sinan'ının mimari tasarımı ile XVI. yüzyılda hayat bulmuş, aradan geçen beş asrın tüm olumsuzluk etkilerine rağmen günümüzde Osmanlı mimarisinin mührünü olarak karşımıza yeniden çıkmıştır. Hüsrev Paşa Külliyesi, yaşadığı bunca olumsuzluğa rağmen, Mimar Sinan'ın bedeni yorgun, ama ruhu dimdik ayakta kalan Van'daki tek eseridir. Dikdörtgen planlı olarak tasarlanan hamam Osmanlı klasik dönemi çifte hamam mimari özelliğindedir. Hüsrev Paşa Çifte Hamamı'nın erkekler ve kadınlar bölümünde ılıkılık kısmında mevcut olan mescit, Van Gölü Havzası'nda Van, Bitlis ve Muş illerinde görülen bir mimari özelliktir. Bu mimari yapı Anadolu'daki aynı dönem ve sonraki hamam yapılarında rastlanmamaktadır. Çifte Hamam inşa edildiği 1567 dan 1915 yılına kadar kesintisiz aktif olarak kullanılmış, ancak son yüz yılda kendi kaderine terk edilmiştir. Yapılan bilimsel kazı çalışmasında tüm mekânların ölçüleri ile zemin kotuna tespit edilmiştir. Ortaya çıkartılan bu veriler dikkate alınarak hamamın rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından 2010 yılında onaylanmıştır.

2010-20 yılları arasında Çifte Hamam ile ilgili bir kurum ya da kuruluş tarafından herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam, restorasyonu daha fazla doğanın ve definecilerin tahrip etmesine meydan vermeden onarımın yapılması büyük önem arz etmektedir. Hamamın restorasyonu tamamlandıktan sonra Van kentinin tek ve en önemli çifte hamam yapısı olacaktır. Külliye'nin tamamlayıcı unsurlarında çifte hamam onarım çalışmalarının başlatmak, başta Vakıflar Genel Müdürlüğü, Van Valiliği'ni, Van halkının görevi ve kültürel değerlere karşı bir imtihanıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (2007). Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35).
- Ağaoğlu, S. (2003). *Van Merkez Sancağındaki Vakıflar XVI.-XVII. Yüzyıllar-Sosyal Hayata ve Eğitime Katkıları*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çelebi, E. (1976). *Seyahatname*. C. 3-4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Demiroğlu, F. (1958). Hüsrev Paşa Camii. *İki Nisan Gazetesi*, 20.3.1958, Van.
- Eyice, S. (1999). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 19). İstanbul: TDVY.
- Günel, F. M. (1993). *Eski Van Kent Dokusu Üzerine Bir Deneme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sina*. İstanbul: Hürriyet Vakıf Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2002). *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Öztürk, Ş. ve Mızrak, A. (2001). Eski Van Şehir Surları. *Mimarlık İç Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*, (102).
- Öztürk, Ş. (2004). Mimarlık ve Kent, Turkuaz: Denizin Coğrafyasında Van Eski Van: Şehri. *TMMOB Mimarlık Dergisi*, (317).
- Sönmez, Z. (1988). *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uluçam, A. ve Kavaklı, E. (2010). Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1999. IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri (24-27 Nisan 2000 Van), Van.
- Tarhan, M. T. (1985). Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Millî Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I): Anıtlar. *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Ankara 20-24 Mayıs 1985 Ankara), Ankara.
- Hüsrev Paşa Külliyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 582/1 numaralı defter, s. 2/2.
- Kılıç, Orhan (1997). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*. Ankara.
- Mangaltepe, İ. (2005). *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahlarına Göre Van*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Ş. (2001). Eski Van Şehir Surları. *Mimarlık İç Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*, S. 102, İstanbul.
- Öztürk, Ş. (2010). *Hüsrev Paşa Külliyesi Çifte Hamam Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu*. Van.